

بهدخت نژاد حقیقی
دبیر ادبیات منطقه ۱ تهران

رژوردها با معلم در متون کهن

هزار نکته باریک ترز مویخاست نه هر که سهر برتر شد قلندری داند

نظام آموزشی جدید و دانش آموزان این روزها با نسل‌های قبل تفاوت‌های آشکاری دارند. بسیاری از اصول حاکم بر روابط معلم و متعلم در ادب قدیم نیز به متون عرفانی ما مربوط می‌شوند. نباید فکر کنیم که رابطه معلم و متعلم، همچنان مثل رابطه مراد و مرید در ادبیات عرفانی است! ادب عرفانی ویژگی‌های خاص خود را دارد و رابطه مراد و مرید در آن رابطه مطلوب و طالب است. در حالی که امروزه برای داشتن کلاسی پویا و پربار لازم است هر دو طرف یادگیرنده و یاددهنده با یکدیگر همکاری داشته باشند. اینجا قصد ما نقد اصول روابط میان معلم و متعلم در ادب قدیم نیست، بلکه غنیمت دانستن برخی از آن اصول و ضرورت استفاده از آن‌هاست که گاهی در روزمرگی‌هایمان آن‌ها را از یاد می‌بریم.

نگاهی به برخی آداب متقابل استاد و شاگرد از دیدگاه **عزالدین کاشانی** در «مصباح‌الهدایه و مفتاح‌الکفایه» ما را متوجه ظرایف بسیار می‌کند:

الف) آداب استاد

۱. شناخت توانایی‌های سالکان؛
۲. رفق و مدارا با سالکانی که توانایی کمتری دارند و در عزم و اراده و مجاهدت ضعیف‌اند؛
۳. دل سپردن به خدای سبحان و یاری جستن از او هنگام سخن گفتن با سالکان و هدایت آنان؛
۴. دوری از تصریح و تعیین عیب‌های سالک و به‌جای آن فهماندن عیوب او با اشاره و کنایه؛
۵. دوری از آشکارسازی اسرار سالک؛
۶. درگذشتن از لغزش‌های سالک در خدمت و ادب‌ورزی نسبت به استاد و تشویق او به ادب و تسلیم و خدمت به استاد؛

رعایت مراحل رشد
در هنگام تشویق و تنبیه
بسیار ضروری است.
در مسئله تنبیه، کرامت و
شخصیت متعلم نباید آسیب
ببیند و راه درمان و اصلاح
رفتار متعلم خاطی باید
ذکر شود

تربیتی حامیانی چون ویلیام جیمز دارد، یکی از اصلی‌ترین ابزارهای تربیتی است که حول دو محور می‌چرخد: ایجاد عادات مطلوب، برطرف ساختن عادات زشت و نامطلوب.

پرواضح است که این امر مستلزم شناخت و معرفت عمیق معلم از متعلم و اعتقاد داشتن به تأثیرگذاری اجتناب‌ناپذیر و ماندگار معلم بر متعلم است. اما تشویق و تنبیه هر کدام شرایط خاصی دارند. رعایت مراحل رشد در هنگام تشویق و تنبیه بسیار ضروری است. در مسئله تنبیه، کرامت و شخصیت متعلم نباید آسیب ببیند و راه درمان و اصلاح رفتار متعلم خاطی باید ذکر شود.

مهر و محبت معلم نسبت به دانش‌آموزان؛ که کیمیای این حرفه به نظر می‌رسد، چرا که:

درس معلم ار بود زمزمه محبتی
جمعه به مکتب آورد طفل گریز پای را
احترام به دانش‌آموز و رعایت حریم او؛

صداقت و بی‌ریایی معلم؛ که آموزه بسیار ماندگاری برای دانش‌آموز به حساب می‌آید.
اما متون کهن ما یکطرفه به قاضی نرفته‌اند، بلکه هر جا سخن از معلم بوده، از آداب متعلمی نیز گفته شده است:

ب) آداب شاگرد

- عزم و پایداری در ملازمت و همراهی استاد؛
  - دل و جان سپردن به آموزش‌های استاد و پیروی از برنامه‌های او؛
  - گوش سپردن به سخنان استاد؛
  - شناخت زمان سخن گفتن با استاد؛
  - رعایت حد و اندازه خویش در مقام سخن گفتن با استاد.
- «نظریه عادت» که در روان‌شناسی

- نداشتن انتظار بزرگداشت و احترام از سوی شاگرد؛ اگرچه حق این است که چنین باشد؛
- ادای حقوق سالک در همه حال؛
- موافقت رفتار و گفتار.

و ویژگی‌های استادی که نباید خود را به او سپرد، چنین است:

- ریاست‌طلب است و این حس را پنهان می‌کند، ولی در پی تحقق بخشیدن به آن است؛
  - حسادت دارد؛
  - برای خودش تبلیغ می‌کند؛
  - روحیه مریدپروری دارد و دیگران را تسلیم محض افکار و اراده خود می‌خواهد. اگر هم انسان بهتری از حیث علمی و عملی بشناسد، دیگران را به او فرامی‌خواند و حتی آن‌ها را از او بازمی‌دارد.
- بدین ترتیب، با وجود نگاه منتقدانه نسبت به آداب تعلیمی سنتی، شرایط استادی سختگیرانه و بسیار دقیق و حکیمانه مطرح شده است. به ویژگی‌های ۳، ۴ و ۷ در «آداب استاد» یک بار دیگر دقت کنید! شاید بتوان این ویژگی‌ها را در سه عنوان کلی امروزی چنین مطرح کرد:

منابع

- هاشمیان، سیداحمد. آرای تربیتی غزالی با توجه به زمینه روان‌شناختی آن‌ها. فصل‌نامه تعلیم و تربیت، ش ۳۴.
- رودگر، محمدجواد. استاد و راهنما در عرفان. فصل‌نامه پژوهشی پژوهش‌نامه اخلاق، سال دوم، ش ۶.
- رودگر، محمدجواد. رابطه بین مرید و مراد در تراوی نقد. کتاب نقد، ش ۴۷ و ۴۸.